

מעסיקות ישראליות מול מהגרות עבודה : תפיסות סטראוטיפיות ומרחק חברתי בין נשים ישראליות ובין מהגרות עבודה

ריבה זיו*

מטרת המחקר הייתה לבחון אם מגע עם מהגרות עבודה יקטין תפיסות סטראוטיפיות ומרחק חברתי כלפיהן. נבדקה ההשערה, שנשים ישראליות שאינן מעסיקות מהגרות עבודה יהיו בעלות תפיסות סטראוטיפיות וחוסר נכונות לקרבה חברתית עם מהגרות עבודה בהשוואה לנשים ישראליות שמעסיקות מהגרות עבודה. במחקר השתתפו 168 נבדקות, שהתבקשו לענות על שאלון "מדד המרחק החברתי" ועל שאלון הערכה של סטראוטיפים. באשר למרחק חברתי נמצא, כי מעסיקות ולא מעסיקות אינן נבדלות במרחק החברתי שלהן כלפי מהגרות עבודה. באשר לתפיסות סטראוטיפיות נמצא, כי מעסיקות ולא מעסיקות, העריכו את הישראליות כמתנהגות טוב יותר מאשר מהגרות עבודה.

- א. מבוא. ב. רקע היסטורי ותאורטי. ג. שיטת המחקר; 1. נבדקות;
2. מהגרות עבודה; 3. כלים; 4. שאלון הערכה של סטראוטיפים;
5. הליך. ד. ממצאים ודיון. ה. סיכום ומסקנות.

א. מבוא

תהליכי הגלובליזציה מביאים להגירה גוברת של מיליוני נשים מארצות עניות לארצות עשירות כדי לשמש כמטפלות, עוזרות בית או עובדות סיעודיות ולעתים כעובדות מין. ארנרייך (Ehrreich) והוכצ'ילד (Hochschild) טוענות, שמהגרות עבודה מהגרות מארצות עניות כדי לעשות את "עבודת הנשים" שנשים אמידות כבר אינן יכולות או אינן רוצות

* ד"ר ריבה זיו, המרכז האוניברסיטאי אריאל.

לעשות¹. החוקרות מציינות שנשים רבות בעולם המערבי, המעסיקות מהגרות עבודה, מצליחות לפתח קריירות רק הודות להפקדת הטיפול בילדיהן, בהורים קשישים ובבתיהן בידי נשים מהעולם השלישי.

מה מתרחש במפגש בין נשים עובדות ישראליות מהמעמד הבינוני ומעלה לבין נשים ממדינות העולם השלישי או מהעולם הפוסט־קומוניסטי הנאבקות לשפר את מצבן? במחקר זה נבדקה ההנחה שתהיה התייחסות סטראוטיפית נבדלת כלפי מהגרות עבודה מצד שתי קבוצות נשים ישראליות: מעסיקות לעומת נשים שאינן מעסיקות.

במפגש בין מעסיקות ישראליות למהגרות עבודה, האחרונות נמצאות בתוך המרחב הביתי של המעסיקות הישראליות, הן מכירות זו את זו, וכבר לא מדובר בעמדות ובמרחק חברתי כלפי קבוצה שאינה מוכרת מקרוב, אלא בנשים ספציפיות שיש להן שמות, זהות מובחנת וביוגרפיה. האם החיים זו לצד זו משפיעים על התפיסות הסטראוטיפיות ועל המרחק החברתי? האם נשים ישראליות שאינן מעסיקות מהגרות עבודה אוחזות בעמדות ובמרחק חברתי שונה בשל העובדה שהן אינן רואות בהן פרטים מהמעגל האינטימי הקטן והקרוב, אלא קבוצה ממעגל גדול ורחוק?

שוער כי נשים ישראליות שאינן מעסיקות מהגרות עבודה יחזיקו בתפיסות שמרניות וסטראוטיפיות כלפי מהגרות עבודה יותר מנשים ישראליות שמעסיקות מהגרות עבודה. כמו כן שוער, שמידת הנכונות לקרבה חברתית תהיה גבוהה יותר בקרב נשים ישראליות שמעסיקות מהגרות עבודה בהשוואה לנשים שאינן מעסיקות מהגרות עבודה.

ב. רקע היסטורי ותאורטי

הצמצום במספר העובדים הפלסטינים בעקבות האינתיפאדה שהתרחשה באוקטובר 2000, גרם למחסור בידיים עובדות. דבר זה הניע את הרשויות להגדיל מדי שנה את מסכות ההיתרים להבאת עובדים זרים לישראל. עובדים זרים מובאים לישראל כדי למלא את מקומם של העובדים הפלסטינים ככוח עבודה זול ובלתי מוגן, המועסק בעמדות הפחות מושכות בשוק העבודה². מספרם המדויק של כלל העובדים הזרים אינו ידוע. בשנת 2009

1 Barbara Ehrenreich, *Made to Order, in GLOBAL WOMAN NANNIES, MAIDS, AND SEX WORKERS IN THE NEW ECONOMY* 85 (Barbara Ehrenreich & Arlie Russell Hochschild eds., 2003).

2 זאב רוזנהק ואריק כהן "דפוסי הכללה של עובדים זרים ומשטר ההגירה בישראל: ניתוח השוואתי" *סוציולוגיה ישראלית* ג 59 (2000).

העריך משרד התמ"ת את מספרם בכ־225,000, שמתוכם 97,000 שוהים בישראל ללא היתרי עבודה.

סוגיית מהגרי העבודה הלא יהודים הרבים בארץ תופסת בשנים האחרונות מקום מרכזי בסדר היום הציבורי, תוך התייחסות לסכנות לחברה הישראלית הנובעת מנוכחותם. קמפ ורייכמן טוענות, כי הגירתם של עובדים נתפסת כאיום על היסודות של המדינה המודרנית³. זאת, מאחר שנוצרת קהילת מהגרים החיים בתוך החברה אך לא נתפסים כחלק אינטגרלי ממנה. הפיצול והניכור ההדדי בין קבוצות תרבותיות שונות מקשים, לטענתן, על כינונה של תשתית ערכית משותפת במדינה. העסקת מהגרי עבודה יוצרת מפגש בלתי נמנע בין קבוצות הטרוגניות ומלווה גם במתחים כלכליים ותרבותיים.

בנוסף, טוענות קמפ ורייכמן, שמהגרי עבודה חדלו להיות "בלתי נראים"⁴. נוכחותם מורגשת יותר ויותר, והרכבו של שוק העבודה במגזרים מסוימים משתנה, כמו גם המארג האתני של המטרופולין בישראל. ההגדרה "עובדים זרים" לטענתן, מסמלת את מעמדם השולי כמי שנמצאים מחוץ לתחומי התרבות והחברה בישראל. סקרים מצביעים על הקשחה משמעותית בעמדות הציבור כלפי נוכחותם של מהגרי עבודה בישראל⁵. שורצולד וסבו־מנור מציינים שעמדות הציבור כלפי מהגרי עבודה הולכות ומקצינות עם השנים⁶. למשל: סקר שנערך בשנת 1995 הצביע על יחס חיובי של הציבור למהגרי עבודה⁷. הרוב הסכים להעסקתם וראה בהם גורם המאפשר שחרור מתלות בעובדים הפלסטינים. סקרים מאוחרים יותר העלו כי רוב הציבור בישראל מתנגד למתן זכויות שוות לזרים ותומך בגירושם, אחוז גבוה אינו רוצה להתגורר לידם והרוב המוחלט אינו מוכן לקשור אתם קשרי משפחה⁸. לא רק מהגרי עבודה מגיעים לישראל, אלא גם מהגרות עבודה. מהגרות עבודה מהגרות מארצות עניות כדי לעשות את "עבודת הנשים" שנשים אמידות כבר אינן יכולות

- 3 אדריאנה קמפ ורבקה רייכמן **עובדים זרים: הכלכלה הפוליטית של הגירת עבודה בישראל** (2008).
- 4 אדריאנה קמפ ורבקה רייכמן "זרים" במדינה יהודית – הפוליטיקה החדשה של הגירת עבודה בישראל" **סוציולוגיה ישראלית** ג 79 (2000).
- 5 Rebecca Raijman & Moshe Semyonov, *Perceived Threat and Exclusionary Attitudes Towards Foreign Workers in Israel*, 27 ETHNIC AND RACIAL STUDIES 780 (2004).
- 6 יוסף שורצולד ושלומית סבו־מנור "איום נתפס מפני עובדים זרים ודעות קדומות כלפיהם" **מגמות** מד 29 (2005).
- 7 רוני בר צורי "עובדים זרים בישראל" **עולם העבודה החדש בעידן של שינוי כלכלי** (רובי נתנזון עורך, 1996).
- 8 יובל גורן "האלימות כלפי זרים מחריפה: מרגישים שנאה באויר" **מעריב** 21.12.2010; רוני דמארי "ניסו להצית דירה של פליטים באשדוד" **מעריב** 19.12.2010; אילן ליאור "עיריית ב"ב תובעת משכירי דירות לזרים" **הארץ** 14.1.2011.

או אינן רוצות לעשות. ארנרייך והוכצ'ילד מציינות, שנשים רבות בעולם המערבי מצליחות לפתח קריירות רק הודות להפקדת הטיפול בילדיהן, בהורים קשישים ובבתייהן בידי נשים מהעולם השלישי. מהגרות העבודה עצמן מפקידות תכופות את הטיפול בילדיהן בידי סבות, אחיות וגיסות בארצות מוצאן. לעתים עבודתן מחייבת אותן להתגורר בבתי מעסיקהן, ועליהן להיות זמינות בכל עת.

מה מתרחש באינטרקציה בין מהגרי עבודה למעסיקהם? האם הניכור גובר? או שהמפגש בין הקבוצות מצמצם סטראוטיפים ומרחק חברתי? מה מתרחש במפגש בין נשים עובדות ישראליות ממעמד בינוני ומעלה לבין נשים ממדינות העולם השלישי או העולם הפוסט-קומוניסטי הנאבקות לשפר את מצבן? ארנרייך והוכצ'ילד אינן מאמינות שהמפגש הזה יוצר אחיות ובנות ברית הנאבקות להגשים מטרות משותפות⁹. לדעתן, המפגש הוא של גברת ועוזרת שתהום ענקית של הזדמנויות ויוקרה פעורה ביניהן.

על פי תאוריית הדומיננטיות החברתית, לכל אדם יש צורך בסיסי לשמר את מעמדה היחסי של קבוצתו במבנה ההיררכי החברתי או לשפרו¹⁰. נטייתם של אנשים לשמר הייררכיה חברתית קיימת או ליצור הייררכיה כזו, היא אוניברסלית ומצויה בכל החברות. דעות קדומות וסטראוטיפים מסייעים לתמוך באי-שוויון ולהצדיקו.

תאוריית הקונפליקט המציאותי, לעומת זאת, מניחה כי סטראוטיפים ודעות קדומות מתפתחים על רקע של קונפליקטים בין קבוצות חברתיות שונות ומאבק על משאבים מוגבלים¹¹. הפרט יוצר עמדות שליליות כלפי קבוצה חברתית אחרת, כאשר הוא תופס שקיים קונפליקט, או שקיימת תחרות על משאבים מוגבלים, בין קבוצתו ובין קבוצה אחרת. האיום, בין שהוא ממשי ובין שהוא מדומה, מגביר את עצמת הלכידות והזהות הקבוצתית מצד אחד, ומביא ליצירת דעות קדומות ומחשבות על הפליה מן הצד השני.

על אף ההסברים התאורטיים השונים להיווצרותם של סטראוטיפים, קיימת הסכמה שסטראוטיפים מאפשרים לקטלג פרטים כקטגוריה חברתית, להסיק מסקנות נרחבות כלפיהם ולשמש כבסיס להתנהגות בהתאם לתפיסה הסטראוטיפית. מחקרים שעסקו בנושא מצאו כי בדרך כלל נתפסת קבוצת החוץ, בהשוואה לקבוצת הפנים, כקבוצה הומוגנית

9 Ehrelich, לעיל ה"ש 1.

10 Jim Sidanius, *In Group Identification, Social Dominance Orientation and Differential Intergroup Social Allocation*, 134 JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 151 (1994)

11 Donald T. Campbell, *Stereotypes and the Perception of Group Differences*, 22 AMERICAN PSYCHOLOGIST 817 (1967)

שליטת¹². אף שקיימת הערפה של קבוצת הפנים על פני קבוצת החוץ והפחתה בערכה של קבוצת החוץ¹³.

לאור זאת ניתן להניח, כי תפיסה סטראוטיפית משפיעה על מידת המרחק החברתי בין קבוצות חברתיות שונות. מרחק חברתי מתייחס למוכנות של פרטים או קבוצות להיות בקשר עם אחרים, שאינם חברי אותה קבוצה. חוקרים מגדירים מרחק חברתי כרמת הסימפטיה וההבנה בין אדם לאדם, בין אדם לקבוצה או בין קבוצה לקבוצה או כהרגשת חוסר רצון של חברי קבוצה נתונה ליצור יחסים אינטימיים עם חברי קבוצה אחרת¹⁴. בעיות חברתיות רבות נוצרות עקב תפיסה חברתית המקרבת חלק מהאנשים ודוחה את האחרים. במקרים רבים קבוצות אתניות שונות מובחנות משאר חברי הקבוצה הדומיננטית. לא אחת מובילה מובחנות זו להיבדלות חברתית ולקונפליקטים¹⁵. החשש מפני הזר והשונה, בשילוב עם החשש מפני איום פוטנציאלי על צמצום משאבים ומפני פגיעה בתרבות, מהווים קרקע פורייה להתפתחות של דעות קדומות ושל סטראוטיפים כלפי אותן קבוצות אתניות¹⁶.

שורצולד וסבו־מנור מצאו שנשים הביעו רמות גבוהות יותר של דעות קדומות ומרחק חברתי כלפי מהגרי עבודה בהשוואה לגברים¹⁷. הם מייחסים ממצא זה למעמדן הנמוך של נשים בהיררכיה הארגונית בשוק העבודה, דבר שהופך את הנשים לראשונות להיפגע מקליטתן של מהגרות עבודה בשוק. לעומת זאת, נשים עובדות, שמעסיקות מהגרות עבודה לטיפול בילדיהן ובמשק ביתן כנראה מבוססות בעמדות גבוהות יותר בהיררכיה הארגונית בשוק העבודה, והן אינן רואות במהגרות העבודה מתחרות. בנוסף, המעסיקות הישראליות נפגשות עם מהגרות העבודה על בסיס יומי, ולכן הסטראוטיפים כלפיהן עשויים להיטשטש. כאמור, מטרת המחקר הייתה לבחון אם מגע עם מהגרות עבודה יקטין תפיסות סטראוטיפיות ומרחק חברתי כלפיהן. המדד למרחק חברתי מבוסס על ההנחה שכל אדם נתון במרכזם של מעגלים חברתיים קונצנטריים. המעגלים הקטנים הקרובים יותר לאדם

- Amy C. Lewis & Jim S. Sherman, *Hiring You Makes Me Look Bad: Social-Identity Based Reversals of The In-group Favoritism Effect*, 90 ORGANIZATIONAL BEHAVIOR AND HUMAN DECISION PROCESSES 262 (2003) 12
- Reinout E. De Vries, *Self, In-group, and Out-group Evaluation: Bond or Breach?*, 33 EUROPEAN JOURNAL OF SOCIAL PSYCHOLOGY 609 (2003) 13
- Anthony E. Walsh, *Becoming an American and Liking it as Function of Social Distance .Severity of Initiation*, 60 SOCIOLOGICAL INQUIRY 169 (1990) 14
- De Vries, לעיל ה"ש 13. 15
- יוסף שורצולד ומיכל טור־כספא "הקשרו של האיום המוכלל לדעות קדומות על עולים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה" *מגמות* לח 504 (1997). 16
- שורצולד וסבו־מנור, לעיל ה"ש 6. 17

מציינים יחסים חברתיים אינטימיים כמו נישואין, והמעגלים הגדולים רחוקים יותר מציינים יחסים רחוקים יותר כמו שכנות, ידידות או קשרי עבודה. כניסה למעגל האינטימי יותר מותנית בנכונות לכניסה לכל שאר המעגלים. כך, המעגל הקטן ביותר שאליו הפרט נכנס משקף את המדד למרחק החברתי. מדד זה מהווה, למעשה, תרגום לעמדות ולהערכה בין קבוצות שונות¹⁸. שוער כי הנכונות לקרבה חברתית תהיה גבוהה יותר בקרב מעסיקות ישראליות.

ג. שיטת המחקר

1. נבדקות

במחקר השתתפו 168 נשים: 55 מהגרות עבודה, 55 מעסיקות ישראליות ו-58 נשים ישראליות שאינן מעסיקות.

2. מהגרות עבודה

כל מהגרות העבודה התגוררו בבתי המעסיקות. 64% מהן הועסקו כמטפלות בילדים, 36% טיפלו בקשישים.

גילן נע בין 20 ל-58 (ממוצע – 38). מהגרות העבודה הגיעו לארץ בעיקר ממזרח אסיה (78%) או רוסיה (16%). הן שוהות בישראל בממוצע 4 שנים. יש להן 2 ילדים בממוצע לעומת ממוצע של 3.1 ילדים לישראליות.

36% ממהגרות העבודה בעלות השכלה תיכונית, והשאר בעלות השכלה יסודית. השכלת הנשים הישראליות הייתה גבוהה יותר: 55% מהישראליות היו בעלות השכלה אקדמית ו-45% בעלות השכלה תיכונית.

3. כלים

סולם להערכת מרחק חברתי נועד לבדוק את יחסם של נבדקים כלפי קבוצות אנשים כגון קבוצה אתנית, קבוצה דתית, קבוצת גזע וכדומה. הסולם בנוי כמטריצה בעלת טורים ושורות. בטורים רשומים שבעה סוגים של מגע או קשר חברתי שהנבדק מוכן לקיים עם פרט המייצג קבוצה כלשהי, כדלקמן: מגורים באותה שכונה, מגורים בבניין משותף, עבודה

18 יעל אידיסיס ומלי שחורי "עמדות כלפי מגדר, מיתוסי אונס ומרחק חברתי מקורבנות ומתוקפים מינית בקרב דתיות וחילוניות" *חברה ורווחה* 28, 85 (2008).

מעסיקות ישראליות מול מהגרות עבודה

במקום עבודה משותף, נכונות לבלות בחברתו, נכונות לגור עמו בחדר משותף, נכונות להיות חבר קרוב שלו ונכונות להתחתן אתו. בשורות המטריצה רשומות הקבוצות שאליהן מתבקש הנבדק להתייחס. במחקר הנוכחי התבססתי על "מדד המרחק החברתי" של בוגרדוס¹⁹, לצורך בדיקה של מידת הנכונות של הנבדקות לקיים את כל אחד משבעת סוגי המגע החברתי שתוארו לעיל עם מהגרות עבודה. מצירוף של שבעה הטורים ושתי שורות התקבלה מטריצה בעלת ארבעה-עשר תאים. כל נבדקת התבקשה להתייחס לכל תא במטריצה (המייצג מידת קרבה מסוימת כלפי אוכלוסייה מסוימת) ולסמן x בתא רק כאשר יש נכונות לקשר.

4. שאלון הערכה של סטראוטיפים

בהתבסס על שאלון הסטראוטיפים של איברה וסטפן הורכבה רשימה שכללה עשרים צמדים של תכונות מנוגדות, על גבי סולם בן שישה ערכים (למשל, חכם-טיפש, בעל השכלה-חסר השכלה, פרימיטיבי-מתקדם)²⁰. הנשים התבקשו לדרג את חברי קבוצת המוצא שלהן וחברי הקבוצה האחרת על גבי סקאלה בת שבע אפשרויות.

5. הליך

הליך איסוף הנתונים נמשך כשנה. עוזרות מחקר נפגשו עם מהגרות העבודה באזור מגוריהן. מהגרות העבודה השיבו על השאלונים בסדר הבא: תחילה ענו על שאלון הסטראוטיפים, ולאחר מכן על שאלון המרחק החברתי. מהגרות עבודה שאינן דוברות עברית קיבלו עותק של השאלונים באנגלית. עוזרות המחקר נכחו בזמן שמהגרות העבודה מילאו את השאלונים, על מנת להבטיח מילוי מלא ומהימן שלהם.

מגבלות המחקר: במחקר הנוכחי עלה קושי רב לראיין את שתי הקבוצות של מהגרות העבודה: חוקיות ולא חוקיות. באופן טבעי, מהגרות העבודה הבלתי חוקיות היו חשדניות ולא הסכימו לשתף פעולה. ואילו חלק ממהגרות העבודה החוקיות אינו דובר עברית או אנגלית. לכן נאלצנו לאסוף נתונים ממהגרות עבודה שהכרנו, שניתן היה לתקשר אתן, והן הפנו אותנו לחברותיהן. לפיכך, המחקר לא נערך על מדגם מייצג של האוכלוסייה.

Emory Bogardus, *Comparing Racial Distance in Ethiopia, South Africa and United States*, 52 SOCIOLOGY & SOCIAL RESEARCH 149 (1968)

Oscar Ybarra & Walter G. Stephan, *Perceived Threat as a Predictor of Stereotypes and Prejudice: American's Reactions to Mexican Immigrants*, 47 BULLETIN DE PSICOLOGIA, 39 (1994)

ד. ממצאים ודיון

השערת המחקר הראשונה הייתה, כי למעסיקות יהיו פחות סטראוטיפים ביחס למהגרות עבודה, בהשוואה ללא מעסיקות.

בניתוח הסטראוטיפים נמצאו שני גורמים: הראשון, התנהגותי, שכולל משתנים כמו: עצל-חרוץ, תוקפן-לא תוקפן, ממושמע-לא ממושמע, מנומס-חצוף, גאוותן-צנוע, רעשן-שקט, ותרן-עקשן, נותן כבוד-מזלזל. השני, אינטלקטואלי-חברתי, שכולל משתנים כמו: חברותי-לא חברותי, חכם-טיפש, משכיל-לא משכיל, נקי-מלוכלך, פרימיטיבי-מתקדם, חסר שאיפות-שאפתן, דובר אמת-שקרן.

מניתוח ההבדלים בסטראוטיפים כלפי מהגרות עבודה על פי קבוצות עולה, שמעסיקות מייחסות למהגרות עבודה התנהגות טובה, שכוללת את המשתנים של הגורם הראשון, ההתנהגותי. מעסיקות ולא מעסיקות העריכו את הישראליות כמתנהגות טוב יותר (בהתייחס למשתנים של הגורם הראשון, ההתנהגותי) מאשר מהגרות עבודה.

ייתכן שההסבר לתפיסות הסטראוטיפיות של נשים ישראליות ביחס למהגרות עבודה מבוסס על אתנוצנטריות, שהיא העדפה בולטת של התרבות שאליה משתייך הפרט תוך זלזול בתפיסת העולם ובערכים של תרבות אחרת²¹. לפי גישה זו, הישראליות תופסות את תרבותן כעליונה, ומכאן הזלזול בתרבות האחרת, שבה נשים נאלצות לעזוב את משפחותיהן ולפרנס את עצמן בעבודות הנתפסות כשוליות בארצות רחוקות. זאת, לעומת נשים ישראליות, הנמצאות במקום אחר מבחינת הזדמנויות התעסוקה שלהן והיזקרה החברתית שאליה הן יכולות לשאוף ולהשיג.

בניגוד למחקרים הטוענים כי מגע וקשר בין קבוצות מפחיתים דעות קדומות וסטראוטיפים, מן המחקר הנוכחי, שבו מתואר פער חברתי קיצוני בין מעסיקות ישראליות למהגרות עבודה, עולה כי פער זה לא מאפשר להיכרות האישית בין העובדת לבין המעסיקה לצמצם סטראוטיפים²².

כאמור, מרבית מהגרות העבודה מהגרות מארצות עניות כדי לבצע את העבודה שנשים אמידות אינן מוכנות לעשות. נשים ישראליות המעסיקות מהגרות עבודה במשק ביתן, נמנות ברובן עם המעמד הבינוני-גבוה, כך שהגדרתן של ארנרייך והוכצ'ילד את המפגש בין

21 JOSEPH G. PONTEROTTO & PAUL B. PEDERSON, PREVENTING PREJUDICE (1993)
 22 Stefania Paolini, Miles Hewstone, Ed Cairns & Alberto Voci, *Effects of Direct and Indirect Cross-Group Friendships on Judgments of Catholics and Protestants in Northern Ireland: The Mediating Role of an Anxiety-Reduction Mechanism*, 30 PERSONALITY & SOCIAL PSYCHOLOGY BULLETIN 770 (2004).

נשים משתי קצוות החברה כ"מפגש של גברת ועוזרת שתהום ענקית של הזדמנויות פעורה ביניהן", מתאימה להגדרת המפגש בין מהגרות עבודה לנשים הישראליות²³. בניגוד לתאוריית הקונפליקט המציאותי, המעסיקות הישראליות לא רואות במהגרות עבודה איום על מקומן בשוק העבודה, כי הן אינן מתחרות על אותם תפקידים בשוק זה, ומסלולי הריבוד שלהן שונים²⁴. עם זאת, ייתכן שקיים חשש מפני האישה הזרה והשונה וחשש מפני פגיעה בתרבות הישראלית בעקבות כניסה של תרבויות זרות רבות של מהגרי עבודה מארצות שונות.

על פי השערת המחקר השנייה, הנכונות לקרבה חברתית בקרב מעסיקות אמורה הייתה להיות גבוהה יותר בהשוואה ללא מעסיקות. כדי לבחון נכונות לקרבה חברתית, נעשה כאמור שימוש בסולם להערכת מרחק חברתי של בוגרדוס²⁵. הנחקרות הביעו יותר נכונות לקרבה רגשית (למשל: לבלות יחד ולהיות חברות) מאשר לקרבה פיזית (למשל: לגור באותו בניין או באותו חדר). אולם, בניגוד למשוער, לא נמצאו הבדלים בין מעסיקות ללא מעסיקות באשר לנכונות לקרבה חברתית עם מהגרות עבודה. מעסיקות ולא מעסיקות, מוכנות פחות לקרבה חברתית עם מהגרות עבודה מאשר עם ישראליות.

הממצאים נוגדים את הנחות תאוריית האיום החברתי בדבר היווצרות סטראוטיפים ודעות קדומות על רקע קונפליקטים בין קבוצות חברתיות שונות ומאבק על משאבים מוגבלים²⁶. ממצאי המחקר מראים כי סטראוטיפים ונכונות לקרבה חברתית קיימים בין הקבוצות שאינן מתחרות זו בזו: מעסיקות, לא מעסיקות ומהגרות עבודה. ייתכן שמלכתחילה אין כאן מצב שמעודד מאבק על משאבים, כי כאמור, כפי שצינו ארנרייך והוכצ'ילד, מדובר במפגש של "גברת ועוזרת".

הסבר נוסף קשור בעובדה שמהגרות עבודה הגיעו לארץ כדי לעבוד, להרוויח כסף בפרק זמן מוגבל ולחזור לארצות מוצאן. ייתכן שאין להן עניין להשתלב בחברה המקומית, הן לא רואות בחברה הישראלית קבוצת התייחסות נורמטיבית, ועל כן המרחק החברתי נשאר כפי שהיה כשהן הגיעו לראשונה לארץ. ממצא זה מתיישב עם ההנחות המוצעות על ידי תאוריית הדומיננטיות החברתית, שלפיהן לכל אדם יש צורך בסיסי לשמר את מעמדה היחסי של קבוצתו במבנה ההיררכי החברתי, או לשפרו²⁷.

23 Ehrreich, לעיל ה"ש 1.

24 SHERIF MUZAFER, GROUP CONFLICT AND CO-OPERATION: THEIR SOCIAL PSYCHOLOGY (1967).

25 Bogardus, לעיל ה"ש 19.

26 Walter G. Stephan, Oscar Ybarra & Guy Bachman, *Prejudice Toward Immigrants: An Integrated Threat Theory*, 29 JOURNAL OF APPLIED SOCIAL PSYCHOLOGY 2221 (1999).

27 Sidanius, לעיל ה"ש 10.

ההשערה השלישית הייתה שתפיסות סטראוטיפיות משפיעות על המרחק החברתי בין קבוצות חברתיות שונות. באשר לקשר שבין תפיסות סטראוטיפיות לבין נכונות לקרבה חברתית, נמצא כי הן מעסיקות, שחשופות לקשר עם מהגרות עבודה, והן נשים שאינן מעסיקות, מביעות עמדות סטראוטיפיות דומות ביחס למהגרות עבודה. מכאן שאופי המגע בין הקבוצות אינו קובע בהכרח את הסטראוטיפים והמרחק החברתי. במפגש בין מעסיקות ישראליות למהגרות עבודה, האחרונות נמצאות בתוך המרחב הביתי של המעסיקות הישראליות, הן מכירות זו את זו וכבר לא מדובר בעמדות ובמרחק חברתי כלפי קבוצה שאינה מוכרת מקרוב, אלא בנשים ספציפיות שיש להן שמות. החיים זו לצד זו מעצבים את התפיסות הסטראוטיפיות והמרחק החברתי. כאן הקרבה הפיזית דווקא מקצינה עמדות בקרב המעסיקות. הישראליות צוברות מידע על מהגרות עבודה, בין שמדובר בקשר ישיר ובין שמדובר בנשים שאינן מעסיקות, אך נחשפות לקיומן בחברה הישראלית.

לכך מההבדלים בתפיסה הסטראוטיפית בין הקבוצות השונות של הנשים, ממצאי המחקר הצביעו על תפיסה עצמית שלילית של מהגרות העבודה. ייתכן שמהגרות העבודה אימצו לעצמן דימוי עצמי שתאם את הסטראוטיפ של פיגור תרבותי. ממצאי המחקר מראים כי מהגרות העבודה תפסו את עצמן כפחות חכמות מהישראליות ופחות משכילות מהן. ממצא זה תואם ממצאים קודמים לגבי קבוצות אתניות שנתפסו כנחותות מהקבוצה הדומיננטית, נטו לאמץ את תפיסת קבוצת הרוב והעריכו את עצמן באופן שלילי²⁸.

ייתכן שההערכה העצמית הנמוכה של מהגרות העבודה נובעת גם מן העובדה שהן מנותקות ממשפחותיהן, והן אינן יכולות למלא את תפקידן כאימהות, גם אם הן רוצות למלא תפקיד זה. לעומת זאת, מעסיקותיהן רשאיות לבחור כרצונן אם למלא את תפקידן כאימהות או לשלם לנשים אחרות שימלאו תפקיד זה במקומן. כלומר המעסיקות הישראליות עשויות להיתפס בעיני מהגרות העבודה כנשים חופשיות, והן עצמן אינן יכולות לנהוג כרצונן.

ה. סיכום ומסקנות

תהליך הגלובליזציה המתרחש בשנים האחרונות יוצר תופעה של מהגרות עבודה שעזבו את ילדיהן והגרו לארץ אחרת למטרות פרנסה. העולם המערבי שואב את הנשים, שהן כוח העבודה החזק ביותר בארצות מזרח אסיה ומציע להן תעסוקה אשר איש אינו רוצה לבצע תמורת שכר נמוך, הנחשב גבוה בארצות מוצאן. נשים משכילות יחסית ודוברות אנגלית,

28 מלי שחורי "סטראוטיפים אתניים ומרחק חברתי בחברה הישראלית" סוגיות חברתיות בישראל 1, 64 (2006).

נדחפות על ידי משפחותיהן לארצות אחרות על מנת לשלוח כספים הביתה. הנשים מקבלות מסר כפול: מצד אחד מטבע חוץ המגיע למדינה משפר את מאזן התשלומים של המדינה ואת המצב הכלכלי של המשפחה. מצד שני, הן נחשבות נוטשות ואימהות לא טובות. מהגרות עבודה בישראל נתפסות לא פעם כשקופות, עובדות בכדידות עם אנשים סיעודיים, רחוקות מהבית ומבינות שהן בתחתית הסולם החברתי.

הגלובליזציה מפגישה בין הנשים השאפתניות והעצמאיות בעולמנו: אלה ממדינות עשירות, נשות המעמד הבינוני-גבוה שפניהן לקריירה, ואלה מכלכלה מתפוררת בעולם השלישי או בעולם הפוסט-קומוניסטי הנאבקות לשפר את מצבן. אלא שהגלובליזציה אינה מפגישה אותן כאחיות ובנות ברית הנאבקות להגשים מטרות משותפות.

המגמה הזו, הגלובלית, של חלוקה מחדש של מלאכתה המסורתית של האישה, מאירה באור חדש את תהליך הגלובליזציה כולו. מקובל להניח שהמדינות העניות הן התלויות בעשירות יותר, ואת תלותן מסמל החוב העצום שהן חייבות למוסדות מימון גלובליים. אבל התלות פועלת גם בכיוון הפוך. משפחות אמידות ובורגניות בעולם הראשון הולכות ונעשות תלויות במהגרות מהאזורים העניים בעולם לצורך טיפול בילדים וביצוע עבודת הבית.

המחקר מעלה את השאלה: האם הגירת עבודה משנה את הנחות היסוד של מדינת ישראל, שהיא מדינת מהגרים יהודים המושתתת על תפיסה של "כור היתוך"? נוכחותן של מהגרות עבודה בנות לאומים שונים בישראל מנוגדת לאידאולוגיה הציונית ומשפיעה על הקיטוב בין לבין האזרחיות. חשיבות המחקר היא בהצצה לעולמן של מעסיקות ומועסקות תוך ניסיון לחזות אם תפתח בארץ שנאת מהגרים באותה העצמה שהתפתחה במערב אירופה.

בנוסף, הממצאים מעלים את השאלה אם החברה הישראלית מעוניינת להכליל את מהגרי העבודה בתוכה. אם כן, יש צורך למתן את ההיקף ואת העצמה של הסטראוטיפים החברתיים, ואת הבידול המתבטא במרחק החברתי בין ישראלים למהגרי עבודה. לאור ממצאי מחקרים, המראים שידע מוקדם הוא גורם המפחית דעות קדומות וסטראוטיפים, וכך גם מגע וקשר בין קבוצות, רצוי ליצור היכרות הדדית שתפחית את הסטראוטיפים השליליים²⁹.

ממצאי המחקר מעלים גם את הצורך במחקרי המשך שיכולים להתבצע על אוכלוסייה מעורבת של נשים וגברים במטרה לבדוק אם מגע עם מהגרי ומהגרות עבודה יקטין תפיסות סטראוטיפיות ומרחק חברתי של גברים ונשים כלפיהם. כמו כן, ניתן להרחיב את קבוצות מהגרי ומהגרות העבודה על בסיס ארצות מוצא שונות. ייתכן גם שיש צורך במחקר נוסף

29 Paolini, Hewstone, Cairns & Voci, לעיל ה"ש 22.

בעתיד שיבחן את נקודת מבטן של מהגרות העבודה כדי לקבל תמונה מלאה של מערכת היחסים בין שתי הקבוצות: ישראליות ומהגרות עבודה. לאור ההפגנות שנערכות לאחרונה נגד הפליטים מסודאן, ייתכן שבעתיד יהיה צורך במחקר שעוסק ביחס הישראלים לזרים שהגיעו לארץ כמהגרי עבודה במסגרת מדיניות הממשלה לעומת פליטים שנכנסו לארץ באופן לא חוקי.